

פרשת תזריע

הרב שמעון קליין

טהרת אישה ומילה

מבוא

פרשת תזריע פותחת בטומאת יולדת ובטהרתה:

וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר אֵשֶׁה כִּי תִזְרִיעַ וְיִלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שְׁבַעַת
יָמִים כִּימִי נִדַּת דּוֹתָהּ תִּטְמָא: וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל
בָּשָׂר עֶרְלָתוֹ: וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשָׁת יָמִים תֵּשֵׁב
בְּדַמִּי טְהִרָה בְּכָל קֹדֶשׁ לֹא תִגַע וְאֵל הַמִּקְדָּשׁ לֹא
תָבֹא עַד מֵלֶאֱת יְמֵי טְהִרָה: וְאִם נִקְבְּהָ תִלְדַּ וְטָמְאָה
שְׁבַעִים כְּנֻדָּתָהּ וּשְׁשִׁים יוֹם וּשְׁשָׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל
דַּמִּי טְהִרָה:

ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת תביא כֶּבֶשׂ בֶּן שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן יוֹנָה או תֹר לְחֻטָּאת אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל הַכֹּהֵן: וְהִקְרִיבוּ לִפְנֵי ה' וְכָפַר עָלֶיהָ וְטָהְרָה מִמָּקֶר דָּמֶיהָ זֹאת תֹּרַת הַיִּלּוּד לְזָכָר או לְנִקְבָּה... (ויקרא י"ב, א'-ז')

שני מסלולים מתוארים בפרשייה זו. אישה היולדת זכר טמאה שבעת ימים, ושלושים ושלושה יום היא יושבת בדמי טהרה. מנגד - אישה היולדת נקבה טמאה שבועיים ימים, ושישים ושישה יום היא יושבת על דמי טהרה. שתי שאלות יעסיקו אותנו בעיון זה. ראשית, מה פשר ההבחנה בין לידת זכר לבין לידת נקבה? שנית, מהו מקומו של ציווי על המילה (פס' ג') בפרשייה שהנושא בה הוא - טומאת יולדת וטהרתה?

בפרק הקרוב נערוך היכרות ראשונית עם המושג 'טומאה'.
נזהה את הקשרו, ונעיר עליו כמה הערות.

טומאה מהי?

פרקי הטומאה בספר ויקרא מופיעים מיד לאחר מעשי היום השמיני בו נחנך המשכן¹. ראשיתם באיסורי מאכלות, אותם מכנה הכתוב "טומאה", והמשכם בטומאת נבלה, בטומאת שרצים ובהכשר לקבל טומאה (פרק י"א). הלכות אלו חותמות במילים: "אֵל תִּשְׁקְצוּ אֶת נַפְשֵׁיכֶם בְּכָל הַשָּׂרָץ הַשָּׂרָץ וְלֹא תִטְמְאוּ בָהֶם וְנִטְמַתֶּם בָּם: כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדַּשְׁתֶּם וְהִיִּיתֶם קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי וְלֹא תִטְמְאוּ אֶת

1 דומה שמבנה ספר ויקרא הקרין על האופן בו ערך ר' יהודה הנשיא את המשנה, בהציבו את סדר קדשים לפני סדר טהרות. בהתאמה - ספר ויקרא פותח בקרבנות (קדשים) - עד פרק ז', ממשיך בחנוכת המשכן, שהמוקד בה הוא עבודת הקרבנות, ולאחר מכן - מפרק י"א ועד ט"ו - העיסוק הוא בטומאה וטהרה (טהרות).

נִפְשִׁיתֵיכֶם בְּכָל הַשָּׁרֵץ הָרֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ: כִּי אֲנִי ה' הַמַּעֲלֶה
אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהִיֵּת לָכֶם לֹא-לֵהִים וְהִיֵּיתֶם קְדוֹשִׁים כִּי
(וּקְרָא י"א, מ"ג-מ"ה)
קְדוֹשׁ אֲנִי:

בפסוקים אלו מסביר הכתוב מדוע שלא להיטמא: 'כי אני ה' א-להיכם', המצווה אתכם להתקדש, ומעלה אתכם מארץ מצרים 'להיות לכם לא-להים'. 'טומאה' עשויה לדחות אתכם מייעודים אלה, והיא לא תאפשר לכם להעפיל אל המקום אליו מזמן אתכם א-להים.

עד כאן מתאר הכתוב טומאות הבאות אל האדם מן החוץ. בפרקים הבאים הנושא יהיה - טומאות שמקורן בגוף האדם, בבגדו או בביתו. ראשיתם בטומאת יולדת (פרק "ב"), לאחריה טומאת צרעת - גוף, בגד ובית (פרקים "ג-ד"), וסופן בטומאת זב ושכתב זרע, גידה וזבה (פרק ט"ו).

מהו טיבן של טומאות אלו?

בפשוטו של מקרא, ההשלכה לקיומה של טומאה ליולדת היא - במניעתה מן הקדש ומן המקדש². במלאת ימי טהרתה תביא האישה קרבן אל פתח אוהל מועד, והקרבתו תשייך אותה אל העמדה של - 'לפני ה'.'³ גם בנגע הצרעת ניתן לזהות תפישה דומה: עם הופעתה מובא המצורע אל הכהן, ומכאן ואילך הוא המנחה את התהליך, ועל פיו יישק דבר⁴. מיוחדת היא העובדה שללא נוכחותו אין בכוחה של הצרעת לטמא⁵. עובדה זו מעמידה הקשר לפרשייה זו: נוכחותם ומעורבותם של הכהנים כמי שבסמכותם לאבחן חולי רוחני, להוציא אדם אל מחוץ למחנה, לנתוש בית,

2 "וְיִשְׁלָשִׁים יוֹם וְיִשְׁלָשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בְּדָמֶי טְהָרָה בְּכָל קֹדֶשׁ לֹא תֵנֶה וְאֵל הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד מֵלֵאת יָמֶי טְהָרָה... וּבִמְלֵאת יָמֶי טְהָרָה לִבְנֹן אוֹ לִבֵּת תְּבִיא כִּבְשׁ בֶּן שְׁנֵתוֹ לַעֲלֹה וּבֶן יוֹנָה אוֹ תֵר לַחֲסֻתָּה אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל הַכְּהֵן" (ד'; ו').

3 הַיְלֹדֶת מְבִיאָה אֶת הַקְּרֹבָן אֶל הַכֹּהֵן, וְהוּא מְקַרְבּוֹ לִפְנֵי ה':
 "וּבְמִלֹּאֲתַי יְמֵי טְהָרָה לְבֵן אִו לְבַת תְּבִיאָ כַּכֵּשׁ בֶּן שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן
 יוֹנָה אִו תֵּר לְחִסּוּאֵת אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל הַכֹּהֵן: וְהִקְרִיבוּ לִפְנֵי
 ה' וְכָפַר עָלֶיהָ וְטָהָרָה מִמֶּקֶר דָּמֶיהָ זֹאת תוֹרַת הַיְלֹדֶת לְזָכָר אִו
 לְנִשְׁכָּה" (ו'-ז).

⁴ בפתיחה לפרשייה הפנייה היא למשה ולאהרן: "וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר" (ג', א), ובמהלכה נזכר הכהן תשעים וארבעה פעמים (במהלך הפרקים ג' ו"ד).

5 ובחז"ל: "... מה תלמוד לומר או אל אחד מבניו הכהנים? אלא ללמד שאין טומאה וטהרה אלא מפי כהן, הא כיצד חכם שבישראל רואה את הנגעים ואומר לכהן, אעפ"י שוטה: 'אמור: טמא' והוא אומר 'טמא', אמור 'טהור' והוא אומר 'טהור'. וברש"י: "גזירת הכתוב היא, שאין טומאת נגעים וטהרתן אלא על פי כהן". (ויקרא י"ג ב')

המכוונות הערכית והמוסרית הקיימת בהם⁹. וביחס לילדות - הכתוב מדמה את טומאתה לטומאת הנידה: "כִּימִי נִדָּת דְּוִתָּה תִּטְמָא". בדומה לנידה, שדמיה מרחיקים אותה, והיא מוצבת בעמדה של דווה ושל חולי, כך מטמאים הם דמי היולדת. דמי נידה - כמי שנדחו במצב בו חיים לא נוצרים ברחם האישה, דמי יולדת - כמי ששימשו בית יוצר לחיים שכבר נוצרו. משמעות הדברים היא - מעורבות לא סטירילית של מי שבקרבה נוצר הוולד. דם נשפך, ויש בכך ביטוי לתהליך המכיל ממד של אובדן - בגופה ובנפשה.

מה בין זכר לנקבה?

בשורות הבאות תיערך השוואה בין לידת זכר, לבין לידת נקבה. בשני פסוקים שונים מתאר הכתוב את שתי הלידות: "אִשָּׁה כִּי תִזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטִמְאָה שְׁבַע יָמִים כִּימִי נִדָּת דְּוִתָּה תִּטְמָא" (ב); "וְאִם נִקְבָּה תֵּלֵד וְטִמְאָה שְׁבַע יָמִים כִּימִי נִדָּת דְּוִתָּה תִּטְמָא" (ה). בשניהם וְשָׁמִים יוֹם וְשִׁשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל דְּמֵי טְהָרָה" (ה). בשניהם תיאור של לידה ובעקבותיה טומאה, ופירוש הדבר שטיבה של הלידה משליך על אופייה של הטומאה הנזכרת בעקבותיה¹⁰. הפסוקים ערוכים במבנה של הנגדה, והשוני ביניהם מאפשר לזהות - מהו הסיפור המקופל בכל אחד מהם¹¹.

⁹ כך ניתן להתייחס אל הטומאה באיסורי מאכלות ואל צרעת הבגד והבית. פרק י"ב מדבר על טומאה הקיימת באכילת בעלי חיים, ונראה שסימני ההיתר קשורים לתכונות מעודנות, הרחוקות מתכונות הטורפים או הדורסים. כך כותב הרמב"ן ביחס לעופות האסורים באכילה: "והסימן הגדול בעופות הוא הדריסה, שכל עוף הדורס לעולם טמא, כי התורה הרחיקתה מפני שדמו מחומם לאכזריותו ... ונותן אכזריות בלב (רמב"ן ויקרא י"א, ג). ובחז"ל: "סימני העוף לא נאמרו, אמרו חכמים כל עוף דורס טמא" (ספרי דברים, פרשת ראה, ק"ג). להרחבה, ראה את דברי הרב אלחנן סמט בעיונו לפרשת שמיני סדרה שנייה 'בין החיה הנאכלת בין החיה אשר לא תאכל'. עוד נציין שהפסוקים שהובאו בדברינו בתחילת פרק זה (ויקרא י"א, מ"ג-מ"ז) ממחישים היטב את חוסר המכוונות הקיימת באכילת מאכלות אסורים ובנגיעה בנבלתם. טומאות נוספות שנועדו מהן המוות - צרעת הבגד או צרעת הבית. בשתיהן ניתן לדבר על איבוד מעלה או מכוונות, המביאים על האדם את הצרעת - ואכמ"ל.

¹⁰ ההנחה הפרשנית העומדת בבסיס הדברים רואה בפסוק מעין משפט. בדומה למשפט המשמש כחידה בסיסית שכל חלקיה קשורים זה לזה בקשר ישיר, גם חלקי פסוק קשורים זה לזה בקשר ישיר. מיקומם בפסוק יוצר מערכת גומלין שטיבה הוא - סיבה ותוצאה, או - הקשר והשלכותיו.

¹¹ ניתן היה לנסח שני פסוקים זהים, ולמקד את השוני ביניהם בתיאור משך הטומאה בלבד. כך למשל: "כֹּל אֲשֶׁר לוֹ סִנְפִּיר וְקִשְׁקֶשֶׁת בְּיָמִים וּבְנִחָלִים אֹתָם תֹּאכְלוּ: וְכָל אֲשֶׁר אֵין לוֹ סִנְפִּיר וְקִשְׁקֶשֶׁת בְּיָמִים וּבְנִחָלִים מִכָּל שֶׁרֶץ הַמַּיִם וּמִכָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בָּמֵים שֶׁקֶץ הֵם לָכֵם: ". בדומה לכך ניתן היה לכתוב: "כֹּל יוֹלֶדֶת בֵּן וְטִמְאָה שְׁבַע יָמִים... וְכָל יוֹלֶדֶת בֵּת תִּטְמָא שְׁבֻעִיִּים" העמדתם בהנגדה: "אִשָּׁה כִּי תִזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר", ומנגד - "וְאִם נִקְבָּה תֵּלֵד" מעידה על ניגודיות המתקיימת כבר בשעת הלידה.

לטמא ולטהר. עוד יש לציין כי גם המצורע, בדומה לילדת, מקריב קרבן 'לפני ה' פתח אהל מועד', וגם בו נאמר 'וכפר עליו הכהן לפני ה'.

לבסוף מתוארת טומאת הזב, שכבת זרע, נידה וזבה, וגם באלו המקדש מהווה נושא. כך בטהרתו של הזב: "וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יָקַח לוֹ שְׁתֵּי תָרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וּבָא לִפְנֵי ה' אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּנְתָנָם אֶל הַכֹּהֵן: וַעֲשֶׂה אֹתָם הַכֹּהֵן אֶחָד חֹטָאת וְהָאֶחָד עֹלָה וְכָפַר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי ה' מִזִּבְחוֹ... (ט"ו), (י"ד-ט"ו); כך בטהרתה של זבה: "וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִקַּח לָהּ שְׁתֵּי תָרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וְהִבִּיָּאָה אוֹתָם אֶל הַכֹּהֵן אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: וַעֲשֶׂה הַכֹּהֵן אֶת הָאֶחָד חֹטָאת וְאֶת הָאֶחָד עֹלָה וְכָפַר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן לִפְנֵי ה' מִזִּבְחַן טִמְאָתָה (ט"ו, כ"ט-ל); ובאופן כולל - בסיכומה של הפרשייה: "וְהִזְרַתָּם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִטִּמְאָתָם וְלֹא יִמְתּוּ בְּטִמְאָתָם בְּטִמְאָם אֶת מִשְׁכְּנֵי אֲשֶׁר בְּתוֹכָם" (שם ל"א) - הרחקת ישראל מטומאות אלו קשורה למשכנו של ה' בתוכם.

נסכם את העיקרון: בפרשיות אלו נתפשות טומאות הגוף כמי שמונעות את האדם מן הגישה אל הקדש ואל המקדש. יחד עם זאת - הן אינן פוגעות ואינה מצרניות לקיומם של חיי חול⁷.

ועדיין מתבקשת השאלה - מה בתופעות אלו מרחיק אדם מן הקדש ומן המקדש? דומה שהמכנה המשותף לטומאות השונות הוא - חיים שהתנתקו ממקורם, וסוג של מפגש עם המוות⁸. ומכיוון נוסף: חיים שאיבדו את מעלתם, את

⁶ "וְהַעֲמִיד הַכֹּהֵן הַמִּטְהַר אֶת הָאִישׁ הַמִּטְהַר וְאֹתָם לִפְנֵי ה' פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד וְהַקְרִיב אוֹתוֹ לְאַשֶׁם וְאֶת לֶג הַשֶּׁמֶן וְהִנִּיף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי ה': וְשָׁחַט אֶת הַכֶּבֶשׂ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת הַחֹטָאת וְאֶת הָעֹלָה בַּמָּקוֹם הַקָּדָשׁ כִּי כַחֲטָאת הָאִשֶׁם הוּא לִכְהֵן קָדָשׁ קִדְשִׁים הוּא" (ויקרא י"ד, י"א-י"ב). הביטוי 'לפני ה' נזכר במהלך טהרת המצורע שוב ושוב (פסוקים ט"ז, י"ח, כ"ג, כ"ד, כ"ז, כ"ט, ל"א).

⁷ בהתאם לכך כותב הרמב"ם שאין איסור להיטמא, שהרי אין בכך לאו. ובלשונו בספר המצוות: "כי זה שנמנה כל מין ומין מן הטומאות מצות עשה אין ענינו שנהיה חייבין להטמא בטומאה ההיא ולא גם כן שנהיה אנחנו מוזהרין מהטמא בה ותהיה מצות לא תעשה ... וההטמא בעצמו רשות אם רצה יטמא ואם רצה לא יטמא... והמצוה הוא מה שנאמר לנו בדין זה שמי שנגע בזה נטמא ויהיה טמא ויתחייב לו מה שהתחייבו הטמאים לצאת חוץ למחנה שכינה ושלא יאכל קדש ושלא יגע בו ... (רמב"ם ספר המצוות מצות עשה צ"ו, וראה גם מר"ג ל"ה).

⁸ הקשר שבין המושג טומאה לבין 'מוות' או העדר חיים הוא מובהק, והוא קיים ברבות מן הטומאות: בטומאת מת - החמורה מכולם (במדבר י"ט); בטומאת הנבלה והשרץ המטמאים לאחר מותם (ויקרא י"ג); בטומאת יולדת - המאבדת מדמה בתהליך הלידה; בטומאת המצורע - בו נגעים בעור איבדו את חיותם; באיש הפולט זרע - באופן בסיסי יש בו פוטנציאל של חיים, וכעת הם הולכים לאבדון. גם בטומאת נידה - קיימת רקמת דם שנועדה לקלוט חיים ברחם האישה, וכעת, לאחר שלא הופרתה הביצית ולא נוצרו חיים, הולך הדם לאבדון.

בשורות הקרובות נערוך מסע קצר בעקבות המילים 'זכר' ו'נקבה'¹⁵, ונבקש להבין מהו הקשרן. הניסוח 'זכר ונקבה' נזכר לראשונה בפרק א' בספר בראשית, וכנגדו הניסוח 'איש ואישה' בפרק ב'. פער מהותי קיים בין השניים, ובכדי להבין, יש להתייחס אל הפער שבין שתי האכסניות - שני הפרקים. בראשון - א-להים בורא את העולם, הוא אינו נתון בו, והוא בעמדה נבדלת - 'רם ונישא'¹⁶. בשני הוא שוכן בתוכו, ומופיע בכלי המציאות, בעומקה¹⁷. בדומה לא-להים גם האדם נתון בשתי עמדות שונות ביחס לעולם: בפרק הראשון הוא 'בדמותו' ו'בצלמו' של א-להים, וככזה, מודגש יתרונו נוכח הנבראים האחרים¹⁸. מנגד, האדם השני אינו עליון: הוא בא מן האדמה, והוא משויך אל מערכת החיים הארצית. לצד זאת, פועם בו 'חלק א-לוה ממעל', שעשוי לקחת אותו למקומות אחרים, עמוקים ומשמעותיים גם יחד. אדם זה הוא עובד הגן ושומר, לא שולט, גם לא רודה. הוא קורא בשמות ומעצים את הסובבים אותו¹⁹, נוטל אחריות ומאפשר לדברים להתחולל.

בהתאמה, במגרש בו מתחולל הפרק הראשון משתמש הכתוב במילים 'זכר ונקבה', המבטאים את יתרון הזכר. המחשה ליתרונו נמצאת בברכה ובייעוד, המכוונים במידה רבה לתכונותיו (לא לתכונות אישה): "פרו ורבו ומלאו את

בלידת זכר מתוארת אישה דומיננטית - היא הנושא הדקדוקי ('אִשָּׁה...'), נזכרת פעולתה כמי שמזריעה ('כִּי תִזְרִיעַ')¹², ותיאורה הוא כמי שיוולדת זכר ('וַיִּלְדָּה זָכָר'). בלידת נקבה הניסוח הוא 'וְאִם נִקְבָּה תִלְד' - 'האישה' אינה כתובה, לא מתוארת הזרעה, והלשון 'ואם' מציבה נקודת מוצא אופציונאלית. בנוסף - הקדמת תיאור הנקבה לתיאור הלידה ('... נִקְבָּה תִלְד') - מעמידה לידה שחיבורה אל האישה הוא רופף, בשיוכה המאוחר אליה. מה מקופל בהבדלים אלו?

דומה שפתח לתשובה מצוי במילים - 'זכר' ו'נקבה'. 'זכר' נגזר מלשון 'זיכרון', מבטא נוכחות וקיימות, ואולי קשור להמשכיות הדורות הנקראים על שמו¹³. 'נקבה' נגזרת מהלשון 'נקב', המבטאת העדר ופניו מקום. פער זה מצביע על מעלתו של הזכר¹⁴, והוא עשוי לתת פשר לטומאה המועטה של האם בלידתו. מנגד - הנקבה מגלמת העדר, ובהתאם מועצמת טומאת האם, המעוכבת בחזרתה אל המקדש.

¹² ובתלמוד: "אמר רבי יצחק אמר רבי אמי: אשה מזרעת תחילה - יולדת זכר, איש מזרע תחילה - יולדת נקבה, שנאמר אשה כי תזרע וילדה זכר. תנו רבנן, בראשונה היו אומרים: אשה מזרעת תחילה - יולדת זכר, איש מזרע תחילה - יולדת נקבה, ולא פירשו חכמים את הדבר, עד שבא רבי צדוק ופירשו... מתוך שמהין עצמן בבטן כדי שיזרעו נשותיהן תחילה, שיהיו בניהם זכרים - מעלה עליהן הכתוב - כאילו הם מרבים בנים ובני בנים. והיינו דאמר רב קטינא: יכולני לעשות כל בני זכרים. אמר רבא: הרוצה לעשות כל בניו זכרים - יבעול וישנה" (נדה ל"א, ע"א). הסבר מדעי לדבריו - בגוף האישה קיימת חומציות, ורמתה משפיעה על הישרדות הזרעים. זרעים זכריים - הם קטנים ומהירים יותר, ואורך חייהם קצר יחסית לזרע הנקבי. כאשר אישה מזרעת תחילה, מזרזת הגעת הזרע אל החצוצרה - מקום ההפריה, ובכך מתאפשרת קליטה של זרע מסוג זכר. ללא זירוז זה, הסיכוי שזרע זכרי יצליח לשרוד ולהגיע עד החצוצרה הוא נמוך. בהקשרים נוספים: עובר נקבי נוטה לשרוד יותר מעובר זכרי, וכן הפגה יותר מהפג. ובכלל - תוחלת החיים של האישה ארוכה משל האיש. שמא ניתן להצביע על קשר בין יכולת ההישרדות המוגבלת של איש, לבין תכונתו הרוחנית, כמי שנטוע פחות מן האישה בהוויית העולם, וממילא בקלות יחסית הוא נתלש ממנו.

¹³ דוגמאות לזיכרון כקיום וכהמשכיות: כִּי אִם-זִכְרָתִי אֶתֶּךָ כְּאִשֶּׁר יִיטֵב לְךָ וְעִשִּׂיתָ-נָּא עִמָּדִי חֶסֶד וְהִזְכַּרְתִּי אֶל-פְּרִיעָה וְהוֹצֵאתִי מִן-הַבֵּית הַזֶּה (בראשית, מ', ז'); "זֶה-שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר (שמות, ג', ט'); זָכָר צִדִּיק לְבָרָכָה וְשֵׁם רָשָׁעִים יִרְקָב (משלי, י', ז'). זָכָר-אָבֵד מִנִּי-אֶרֶץ וְלֹא-שֵׁם לוֹ עַל-פְּנֵי-חוּץ (איוב, י"ח, ז').

¹⁴ שלא בסתירה, בפרק א' מתוארים הזכר והנקבה זה לצד זה בסוג של שוויוניות. הסיבה: תיאורם השוויוני הוא פועל יוצא לחוסר הקונקרטיים שבתיאורי פרק זה. בפרק - הציין 'אדם' משמש ככינוי למין האנושי, לא לאדם מסוים, ובמובן זה - ההתייחסות היא אל שניהם, ללא ירידה לרזולוציה המבחינה ביניהם. תיאור לא קונקרטי מעין זה - מאפיין את הפרק כולו.

¹⁵ בחירת המילים 'זכר' ו'נקבה' אינה הכרחית, שהרי בהמשך, בפרשת קרבן היולדת, הניסוח הוא 'בן' ו'בת': "וּבְמִלֵּאת יְמֵי טְהָרָה לְבֵן אוֹ לְבַת תָּבִיא כִּבְשׁ בֵּן שְׁנָתוֹ לְעֵלָה וּבֵן יוֹנָה אוֹ תֹר לְחִטָּאת אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל הַפֶּה". במקום שבו קרבן הזהה בשניהם, שמותיהם דומים - בן ובת. במקום בו הניסוח הוא 'זכר' ו'נקבה' משתקף הפער המהותי הגורר בעקבותיו את ההבדל ההלכתי.

¹⁶ בפרק הראשון א-להים מהווה את הבריאה בדיבור ובמאמר, ללא נוכחות ישירה. פועלו אינו מלווה במעורבות, ומתואר בפעלים כמו 'ויאמר' או 'ויעש'.

¹⁷ בפרק השני א-להים מתואר כנוכח בעולם, שוכן ופועל בכליו: "וְכָל שֵׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרֶם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֶם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֶל-הַיָּם עַל הָאֶרֶץ וְאָדָם אֵין לְעֵבֶד אֶת הָאֲדָמָה... וַיִּצְרֶה ה' אֶל-הַיָּם אֶת הָאָדָם עֹפֶר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפִּיו נְשָׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה: וַיֹּטֶעַ ה' אֶל-הַיָּם גֶּן מִקְדָּם וַיִּשֶׂם שֵׁם אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר: וַיִּצְמַח ה' אֶל-הַיָּם מִן הָאֲדָמָה כָּל עֵץ נְחֹמֵד לְמִרְאֶה וְטוֹב לְמֵאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הֵנָּה וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב יָרֵעַ" (ב', ה'-ט'). א-להים ממטיר, נופח באפיו של האדם ונוטע עצים בגן. תיאורים פלאיים אלו, מתייחסים לא-להים כמי שנתון ופועל במרחב.

¹⁸ כך בציווי: "פרו ורבו ומלאו את הארץ וּבְשִׁתָּה" - המהווה ביטוי מובהק לעליונותו. "וַיֹּרְדוּ בְּדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הַרְמִשֶּׁת עַל הָאֶרֶץ" - האדם רודה בבעלי החיים בים, בשמים ועל הארץ. עליונות זו מביאה לידי ביטוי את יתרונו כמי שנברא בצלם א-להים על פני שאר הנבראים.

¹⁹ בפרק השני השיח והעשב ממתנים לאדם (בראשית ב', ה'). בבוא העת הוא יעבוד את האדמה ויאפשר להם לצמוח. "וַיִּנְחָהוּ בֵּגֶן עֵדֶן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ" - האדם הוא שומר הגן, משרת הבריאה ומקיימה. "וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל חַיַּת הַשָּׂדֶה" (כ') - האדם קורא בשמות ומעניק משמעות.

ובחזרה אל פרשייתנו: ה'אכסניה' לפרשייה זו היא ספר ויקרא - הצופה על העולם מנקודת מבטו של א-להים, הקורא אל משה ומדבר אליו מאוהל מועד²³. במובן זה, החומש מוקרן ממערכת המושגים של פרק א' בבראשית. בהתאמה - מכונה הבן 'זכר' והבת מכונה 'נקבה'. בראשון - נוכחות אקטיבית מועצמת של אם, בשנייה - פחות אקטיביות, פחות שליטה והובלה. בהתאמה - זמנה של הטומאה בלידת זכר היא פחותה - שבעת ימי טומאה, ושלושים ושלושה יום ריחוק מן הקדש ומן המקדש. ובנקבה - הנטויה יותר בהוויית העולם, נזקקת האם למשך כפול של זמן בכדי להעפיל מחדש אל הקדש ואל המקדש.

מטומאה ועד מילה

וביום השמיני ימול בשר ערלתו - כבר שאלנו על נוכחותה התמוהה של הלכה זו - מדוע היא נמצאת במקום בו הנושא הוא טומאת האשה וטהרתה? דומה כי מצטרף כאן נדבך נוסף, בהבדל שבין לידת זכר לבין לידת נקבה. אישה יולדת זכר - וביום השמיני 'ימול בשר ערלתו'. הסרת הערלה מזמנת אותו אל עמדה גבוהה, אל הנבדלות²⁴, ועובדה זו, משליכה גם על אמו, על התהליך העובר עליה.

משתפת בתחושות חיים ברגש. תפישתה את המציאות - בקשב פנימי, בתחושות חיים, באימננטיות; באופן בסיסי מנהיגות האיש היא בהובלה, בהנעה, ובניהול מסגרות. האשה מקרינה על המציאות מתוכה, יוצרת השראה ומקרינה על ההתנהלות מבפנים; לרשות האיש - כוח המאפשר לו להניע באמצעותו דברים. לרשות האשה - פחות כוח, והיא מניעה את הסובב אותה בדיבור, בחיבורים פנימיים, בתקשורות; הקבלה מדברת על כך שבאיש משתקפות תשע ספירות, והוא חסר את ספירת המלכות. ספירה זו משתקפת בעולמה של האשה. המלכות היא הספירה האחרונה הנפגשת עם המציאות ומאפשרת לה להתנהל ("חיי שעה"). ייחודה הוא בעובדה שהיא מתייחסת אל כל אחת מן הספירות, ומאפשרת לה חיבור אל חברותיה - כלל הספירות. למעשה מימושן של כלל הספירות תלוי בספירת המלכות.

²³ ראה על כך בהרחבה בעיונו לפרשת ויקרא.

²⁴ ה'מילה' קשורה אל הדיבור, אל התקשורת 'ואלה דברי דוד האחרונים... רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני (שמואל ב' כ"ג, א'-ב)'. 'ערלה' לעומת זאת מסמלת את האטימות, את חוסר הקשר. אדם ערל לב, הוא אדם שאינו מרגיש את ליבו של האחר. המונח "ערלה" מיוחס במקום אחר אל האוזן: "על מי אדברה ואעידה וישמעו הנה ערלה אֶזְנִים וְלֹא יִכְלֹוּ לְהִקְשִׁיב הִנֵּה דָבַר ה' הִיָּה לָהֶם לְחִרְפָּה לֹא יִחְפְּצוּ בָּהּ" (ירמיהו ו', י'). בפסוק זה מתייחס ירמיהו לחוסר היכולת של העם להקשיב, והוא מתאר אותה כערלות האוזן. העורלה היא כיסוי, מחיצה שבין האדם לבין מה שחוצה לו. מחיצה זו מאפשרת לו לחיות את חייו, להיות שרוי בתוך עולמו האיש, ללא מחויבות אל שמעבר לו. השימוש במונח "ערלה", מגלם את הניתוק, את אטימות הלב כלפי דבר שהוא חוץ לאדם, במקום שקיימת תביעה או לפחות אופציה לתקשורת. אדם נברא כשבגופו ערלה. נוכחותה היא באיבר בו מונח כוח יצירת החיים, ומשוקעות בו גם תחושות חיים חזקות. עצם קיומה בצומת חיים זאת מספר דבר על טבעו של עולם, על נפש האדם שיש בה מן המשותף לנפש החי, והיא בטבעה קיומית, שרויה בתוך

ה'אָרֶץ' - במשמעות של התרבות ודאגה למלא את העולם²⁰. "וְכַבְשָׁהּ" - תנועה של כיבוש כלפי העולם, "וְיָרְדוּ בְדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל הָאָרֶץ" - רדייה המביאה לידי ביטוי את יתרון האדם ביחס לכלל הנבראים. ומנגד - הפרק השני משתמש במילים 'איש ואישה' והן מהוות קצה קרחון למערכת המושגים הנוספת הנוכחת בפרק זה. בפרק זה הנושא אינו יתרון האדם על פני שאר הנבראים, גם לא יתרונם ביחס לאישה. הנושא בו הוא - החיבורים²¹, ובמובן זה המהות הנשית מהווה יתרון, כמי שמאפשרת לדברים להתרחש²².

²⁰ משנה היא במסכת יבמות הפוסרת את האשה ממצווה זו: "האיש מצווה על פריה ורביה, אבל לא האשה; רבי יוחנן בן ברוקה אומר, על שניהם הוא אומר: ויברך אותם א-להים ויאמר להם א-להים פרו ורבו". ובגמרא: "מנא הני מילי? אמר ר' אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון, אמר קרא: ומלאו את הארץ וכבשוה, איש דרכו לכבש, ואין אשה דרכה לכבש" (יבמות ס"ה, ע"ב). ר' אלעזר כורך בין שני הציוויים, ורואה בשניהם פעולות המתאימות לאיש, לא לאישה.

²¹ התנועה הבסיסית הנוכחת בליבו של הפרק הראשון היא - ההבדלה: "וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם כִּי טוֹב וַיִּבְרָא אֱלֹהִים בֵּין הָאָדָם וּבֵין הַחֹשֶׁךְ" (א', ד'). גם קריאת שם לשני הניגודים - 'אור וחושך' היא סוג של הבדלה - "וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאֹר יוֹם וּלְחֹשֶׁךְ לָיְלָה"; "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מִבְדֵּיל בֵּין מַיִם לַמַּיִם"; "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ וַיִּבְרָא בֵּין הַמַּיִם אֶשֶׁר מֵתַחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֶשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי כֵן" וכך לאורך כל הפרק. בפרק השני התנועה היא הפוכה: נקודת המוצא היא חלקים נפרדים, והפעולה הבסיסית המתקיימת בפרק היא - יצירת חיבורים ורקימת חיים. לדוגמה: "וְכָל שִׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרֶם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֶם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֶל-הָאֲדָמָה" (ב', ה'). יש מיס והם לבדם, ארץ והיא לבדה, וההמטרה עשויה לחבר ביניהם - לקיים את שיח השדה ולהצמיח את עשב השדה. "וְאָדָם יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (ו') - קיים אד, קיימת אדמה, וכעת הוא משקה אותה. גם האדם הוא 'נפש חיה' והוא מורכב מעפר ומנפיה א- להיות גם יחד. כך לאורך הפרק יוצר א-להים ומחבר עוד ועוד חיבורים, בעקבותיו יבוא האדם, וגם הוא ייצור ויחבר.

²² זיהוי זה לתכונתה של האשה חורג מגבולות הפרק, יחד עם זאת רושם לקיומו מצוי בפרק: האשה מהווה מענה לעמדה לא טובה בה נתון היה האדם: וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הָיִית הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֶזְרָ כְּנֶגְדּוֹ" (ב', ח). יצירתה היא ממקום פנימי ב'אדם', שקודם ל'נסירה' הכיל את הממד הנשי בתוכו: "וַיִּפֶּל ה' אֶל-הָאֲדָמָה עַל הָאָדָם וַיִּשֶׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצִּלְעָתוֹ וַיִּסְגֶּר בָּשָׂר תַּחְתָּנָה: וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת הַצֶּלַע אֶשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיִּבְאֶהָ אֶל הָאָדָם" (כ"א-כ"ב). כאשר היא מובאת אליו הוא אינו יודע נפשו מרוב שמחה: "וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפֶּעַם עֵצָם מֵעֵצָמִי וּבָשָׂר מִבָּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִשׁ לָקַחָה זֹאת" (כ"ג). ולבסוף - הוא עוזב את אביו ואמו ודבק בה: "עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בָּהּ: וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד" (כ"ד).

ומעבר לגבולות הפרק: נציע כמה הבחנות בין איש לאישה. ההבחנות - רחוקות מלעמוד במבחן המציאות שבמהותה היא מורכבת, ובהקשר זה ניתן להתייחס אליהן כ'תכונות גבריות' ו'תכונות נשיות': תורת הקבלה מייחסת את החכמה אל האיש, ואת הבינה לאישה. בראשונה שרטוט של תבנית או של מסגרת, בשנייה - חיבורים, "דבר מתוך דבר"; ככלל עולם האיש הוא קווי, עולם האשה - מעגלי (בתוך גוף ונפש); האיש קשור יותר אל השכל כמות שהוא, והוא כצופה על העולם מבחוץ. האישה

קשה שלא לזהות קשר בין מעבר זה משבעה ימים אל היום השמיני, לבין תהליך מקביל העובר על שור, כשב או עז: "וַיִּדְבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: שׁוּר אוֹ כֶּשֶׁב אוֹ עֵז כִּי יוֹלֵד וְהָיָה שְׁבַעַת יָמִים תַּחַת אִמּוֹ וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וְהִלָּאָה יִרְצָה לְקַרְבָּן אִשָּׁה לָהּ" (ויקרא כ"ב, כ"ו-כ"ז). במשך שבעה ימים החי נמצא תחת אמו, ומן היום השמיני והלאה הוא יוצא מרשותה ונרצה לקרבן לה'. בהתאמה: שבעת ימי טומאת האם, הם גם שבעה ימים בהם כרוך אליה הבן. וביום השמיני - משמשת ברית המילה כסוג של היפרדות מבלעדיות קשר הבן אל אמו, והוא נחשף לקשר נוסף - אל הברית עם א-להים. צעד זה הוא צעד עילוי לבן ולאמו גם יחד.

סוף דבר

שתי שאלות נשאלו בפתח העיון. מה פשר ההבחנה בין לידת זכר לבין לידת נקבה, ומהו המקום לצוות על המילה (פס' ג') בפרשיית טומאה וטהרה? בדרכנו פגשנו בכמה תובנות - בעובדה שהטהרה נועדה במהותה לשייך את האדם אל הקדש ואל המקדש, למדנו גם על הקשר בואה לעולם - במפגש עם המוות, ובחיים המאבדים את מעלתם. מצוידיים בתובנות אלו באנו אל פרשיית היולדת, והנחנו את האצבע על המונחים - 'זכר' ו'נקבה' כמונחים המתאימים למרכזיותו של המקדש בספר ויקרא. בהקשר זה לידת זכר מרחיקה את אמו מן המקדש אך מעט, בניגוד ללידת נקבה, הלוקחת אותה אל 'מחוזות החיים' למשך פרק זמן כפול. מצוות ה'מילה' מבטאת את שייכות הזכר אל מחוזות שהם מעל החיים.

השוואה מרתקת עורך המקרא בין מילת הזכר - ביום השמיני, לבין לידת בעל חיים הדבוק אל אמו שבעת ימים, ומן היום השמיני הוא נרצה לקרבן. ההשוואה - מצביעה על קיומו של קשר בין 'מילה' לבין קרבן, והיא גם מצביעה על סוג של ניתוק היילוד מאמו המתרחש לאחר שבעה ימים - במילתו ביום השמיני. בהקשר שלנו - ניתוק זה משחרר את האם מן הטומאה שהייתה כרוכה בלידתו.

מעבר לכל אלו, בעיון זה נערכה היכרות ראשונית עם דבר קיומן של שתי מערכות מושגים המגדירות בצורה שונה את מעמד האיש והאישה, ואת מערכת היחסים השוררת ביניהם. במובן זה, חסרונה של האישה בהקשר לטומאה בספר ויקרא, עשוי לשמש כיתרון במקום אחר - בבינה היתירה שבה ובכלל התכונות המיוחדות לאישה.

עצמה, בתחושות חייה. מיוחד הוא התיאור המקראי לתהליך השיבה של העם אל ארצו ואל עצמו: "וַיִּמַּל ה' אֶל-לֵהֲדִיק אֶת לִבָּדָה וְאֶת לִבָּב זֶרְעָד לְאַהֲבָה אֶת ה' אֶל-לֵהֲדִיק בְּכָל לִבָּדָה וּבְכָל נַפְשָׁד לְמַעַן חֲדָד (דברים פרק ל', ו'). המילה היא - מילת הלב, בעקבותיה נפתח האדם אל - האהבה. האהבה המתוארת היא אהבת ה', בכל לב ונפש - "לְמַעַן חֲדָד".

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב שמעון קליין, תשע"ה
עורך: מתנאל בן אבי
בית המדרש הווירטואלי
מיסודו של
The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
האתר בעברית: <http://vbm.etzion.org.il>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il